

Marek Parchem

"Early Judaism: the Exile to the time of Jesus", Frederick James Murphy, Peabody 2002 : [recenzja]

Collectanea Theologica 74/3, 206-210

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Frederick J. MURPHY, *Early Judaism: The Exile to the Time of Jesus*, Peabody, MA., Hendrickson 2002, ss. XVIII+474.

Książka, której autorem jest F. J. Murphy, stanowi poszerzoną wersję jego poprzedniej pracy *The Religious World of Jesus: An Introduction to Second Temple Palestinian Judaism*, Nashville 1991. Jak zaznacza we *Wprowadzeniu* sam autor (s. 2), niniejsza praca jest owocem jego wykładów (College of the Holy Cross, Worcester, MA) na temat środowiska nauczania Jezusa, i jest pomyślana jako podręcznik *quasi*-akademicki poświęcony okresowi Drugiej Świątyni (520 przed Chr. – 70 po Chr.). Opierając się zarówno na źródłach biblijnych, jak i na literaturze pseudepigraficznej, qumrańskiej i dziełach Józefa Flawiusza, F. J. Murphy ukazuje judaizm jako środowisko nauczania Jezusa i powstania chrześcijaństwa głównie z historycznego punktu widzenia, omawia też główne prądy religijne i literaturę tego okresu.

Książkę otwiera *Przedmowa* (ss. XI-XIV), *Spis skrótów* (ss. XV-XVIII), i *Wprowadzenie* (ss. 1-7), w którym autor omawia metodę historyczną, z uwzględnieniem kontekstu socjalnego i literackiego. Specjalną uwagę zwraca na zagadnienie istnienia stereotypów w przedstawianiu judaizmu w Nowym Testamencie.

Całość pracy składa się z jedenastu rozdziałów. Rozdział pierwszy nosi tytuł *Izrael przed okresem Drugiej Świątyni* (ss. 9-60). Jest on pomyślany jako wprowadzenie i tło dla okresu Drugiej Świątyni i został podzielony na trzy zasadnicze części. W pierwszej autor omawia zarówno historię biblijną od stworzenia po upadek świątyni (587/586 przed Chr.), czasy wygnania, jak i wybrane zagadnienia, m.in. hipotezę źródeł Pięcioksięgu, przymierze, Torę, Boga ojców, izraelską konfederację plemion, świętą wojnę, monarchię, profetyzm i tradycję mądrościową. Czasy wygnania są omówione głównie w kontekście Ksiąg Jeremiasza, Ezechiela i Deutero-Izajasza. Część druga jest poświęcona „religii kapłańskiej” i omawia religię Izraela w kontekście granic, jakie wyznacza dla niej Księga Kapłańska i zagadnienia świętości i czystości rytualnej. F. J. Murphy, omawiając takie zagadnienia jak świątynia, hierarchia kapłańska, ofiary i kalendarz, zwraca uwagę na fakt, że cały „system religijny” Izraela i czynności z nim związane nie tylko nadawał religii sens „duchowy”, ale przede wszystkim dawał poczucie tożsamości i znaczenia wspólnocie religijnej (s. 35). Część trzecia jest poświęcona omówieniu zagadnień związanych z podstawowymi aspektami życia społecznego, m.in. rodziny, polityki, religii, ekonomii, klas społecznych, struktury starożytnego miasta oraz jednostki w społeczeństwie.

Rozdział drugi jest zatytułowany *Odrodzenie* (ss. 61-90). Autor omawia w tym rozdziale czasy po powrocie z niewoli babilońskiej, edykt Cyrusa, zezwalający wygnańcom na powrót do Jerozolimy (539 przed Chr.), odbudowanie świątyni i od-

rodzenie społeczności żydowskiej w Judzie w kontekście misji Nehemiasza i Ezdrasza. Opiera się głównie na Księgach Ezdrasza i Nehemiasza, a także niektórych księgach prorockich (Aggeusza, Zachariasza 1-8, Trito-Izajasza 56-66, Malachiasza). Zagadnienia, którym poświęca uwagę, to m.in. rozwój kanonu ksiąg świętych, odrodzenie kapłaństwa i jego hegemonia w odrodzonej społeczności oraz problemy związane z samookreśleniem i tożsamością wspólnoty powygnaniowej.

Rozdział trzeci, *Hellenizm, judaizm i Machabeusze* (ss. 91-126), przedstawia dyskusję na temat kultury i religii hellenistycznej w kontekście ich oddziaływania na judaizm. Punktem wyjścia jest historia podbojów Aleksandra Wielkiego i stworzenie przez niego imperium, a następnie krótki zarys dziejów jego następców. Autor omawia takie zagadnienia jak struktura i oddziaływanie miasta hellenistycznego, synkretyzm kulturalny, filozofia i religia hellenistyczna, diaspora żydowska w tym okresie. Szczególną uwagę poświęca czasom Antiocha IV Epifanesa, a więc wprowadzeniu przez niego reform społeczno-religijnych, prześladowaniom religijnym, powstaniu machabejskiemu i początkom dynastii hasmonejskiej. Głównym źródłem, na którym opiera się F. J. Murphy, jest Pierwsza i Druga Księga Machabejska. Krótki dodatek (ss. 119-123) na temat grupy ludzi zwanych *hasidim* oraz Księgi Syracha stanowi uzupełnienie tego rozdziału.

Rozdział czwarty nosi tytuł *Apokaliptyka* (ss. 127-166). Autor omawia w nim apokaliptykę jako specyficzny rodzaj literatury, która w sposób szczególnie rozwinięta się w tym okresie, podając główne cechy, a następnie jako prąd umysłowy i światopogląd, wyszczególniając jego charakterystyczne cechy: eschatologia, katastrofizm kosmiczny, periodyzacja historii, determinizm, angelologia i demonologia, zbawienie i królestwo Boże, dualizm. Ponadto analizuje zagadnienia związane z pochodzeniem apokaliptyki żydowskiej. W sposób szczególnie została omówiona literatura henochiczna (Księga strażników, Księga astronomiczna, Apokalipsa tygodni, Księga snów i List Henocha) oraz Księga Daniela.

Rozdział piąty, zatytułowany *Qumran i zwoje znad Morza Martwego* (ss. 167-212), jest w głównej mierze poświęcony pozabiblijnej literaturze odkrytej w Qumran. Punktem wyjścia jest krótki zarys odkryć w Qumran, następnie autor omawia historię oraz charakter zamieszkującej tam społeczności. Kładąc nacisk na kapłańską orientację wspólnoty z Qumran, omawia jej cechy, m.in. skoncentrowanie się na Torze, sekciarstwo, ezoteryzm oraz tendencje apokaliptyczne. Następnie analizuje niektóre dokumenty gminy qumrańskiej, a więc Dokument Damasceński (CD), Regulę Zgromadzenia (1QS), Regulę Zrzeszenia (1QSa), 4QMMT, Zwój wojny (1QM), komentarze do Ksiąg biblijnych: do Habakuka (1QpHab), do Psalmów (1Q16, 4Q171, 4Q173), do Nahuma (4QpNah), Hymny dziękczynne (1QH) oraz zajmuje się interpretacją mesjańską w takich dokumentach, jak 4QTestimonia (4Q175), 4QFlorilegium (4Q174) oraz 4QApokalipsa mesjańska (4Q521).

Rozdział szósty, który nosi tytuł *Pisarze, faryzeusze, saduceusze i Sanhedryn* (ss. 213-244), jest poświęcony omówieniu tych grup społecznych opartym na przekazach Józefa Flawiusza, tekstach nowotestamentalnych oraz literaturze rabinicznej. Autor przedstawia najpierw pisarzy jako grupę społeczną oraz podaje krótki zarys piśmiennictwa żydowskiego, następnie charakteryzuje faryzeuszy, przedstawiając ich jako filozofów i interpretatorów tradycji oraz jako siłę społeczną i polityczną (powołując się przy tym głównie na Józefa Flawiusza). Omawia ich krytyczny obraz przedstawiony w Nowym Testamencie, a na końcu prezentuje ich obraz w literaturze rabinicznej. Omawia również grupę społeczną, jaką byli saduceusze. Kolejnym zagadnieniem, któremu poświęca uwagę w tym rozdziale, jest Sanhedryn, jego istnienie, charakter i działanie.

W rozdziale siódmym, *Wkroczenie Rzymian* (ss. 245-280), autor omawia zarówno wydarzenia historyczne, od czasów Aleksandra Janneusza (103-76 przed Chr.) do Heroda Wielkiego (37 przed Chr. – 4 po Chr.), jak i omówienie niektórych tekstów pseudepigraficznych, głównie Psalmów Salomona, Testamentu Mojżesza i Księgi przypowieści (1 Hen 37-71). Synagoga jest tematem dodatku (ss. 276-278), który kończy ten rozdział.

Rozdział ósmy, *Panowanie Rzymian* (ss. 281-327), jest przedstawieniem wydarzeń historycznych zapoczątkowanych wkroczeniem Pompejusza do Palestyny (63 przed Chr.) głównie na podstawie relacji Józefa Flawiusza zawartych w *Wojnie żydowskiej* i *Dawnych dziejach Izraela*. W pierwszej części autor omawia postać Józefa Flawiusza i takie grupy społeczne jak Samarytanie, wieśniacy i rzemieślnicy, bandyci i zeloci. W następnej części charakteryzuje dzieje Judei i Galilei w I w., zamieszki po śmierci Heroda Wielkiego oraz powstanie Judy Galilejczyka (6 po Chr.). Krótko przedstawia niektóre postacie, m.in. Piłata (26-36 po Chr.), Jana Chrzciciela, Kaligulę i Agryppę I (37-44 po Chr.) oraz prokuratorów rzymskich aż do ostatniego z nich, Florusa (64-66 po Chr.).

Rozdział dziewiąty nosi tytuł *Jezus Żyd* (ss. 328-375). Autor przedstawia Jezusa na tle judaizmu I w. Omawiając historyczność postaci Jezusa, opisuje źródła i kryteria ich autentyczności, fakty historyczne z życia Jezusa, działalność w Galilei, w Judei, powstanie pierwszej wspólnoty chrześcijańskiej i jej prześladowanie ze strony Sanhedrynu. Przedstawiając nauczanie Jezusa, koncentruje się na takich tematach jak królestwo Boże, przypowieści, radykalizm, oczekiwanie eschatologiczne oraz program zawarty w błogosławieństwach, stosunek do Tory, w tym m.in. nauczanie o szabacie, o pokarmach, rozwodach, stosunek do grzeszników. W konkluzji tego rozdziału, który może być postrzegany jako główny całej książki, autor stwierdza, że żadne próby odtworzenia całościowego obrazu Jezusa nie mogą być akceptowane bez uwzględnienia Jego zakorzenienia w judaizmie I w. Każde sformułowanie, które posługuje się tłem judaizmu, aby udowodnić jego niższość wo-

bec chrześcijaństwa lub też przedstawić cały judaizm w negatywnym świetle, jest kolejnym dowodem niezrozumienia judaizmu przez chrześcijan. Co więcej, autor stwierdza, że każda teologia, która nie widzi Jezusa w Jego „żydowskości”, niesie w sobie ryzyko zniekształcenia rzeczywistości historycznej.

W rozdziale dziesiątym, noszącym tytuł *Izrael w czasie powstania* (ss. 376-404), autor omawia wojnę z Rzymianami (66-70/73/ po Chr.). Punktem wyjścia jest omówienie przyczyn wojny, wśród których wymienia rzymskie administrowanie Palestyną, prowokacje religijne władz rzymskich w odniesieniu do świątyni (Kaligula, Piliat), konflikty społeczne. Relacjonując fakty z czasów wojny z Rzymianami, omawia jej początek, działalność Józefa Flawiusza, udział zelotów, zdobycie Jerozolimy i zburzenie świątyni, obronę Masady. Krótko omawia czasy do kolejnego powstania pod wodzą Bar Kochby (135 po Chr.) oraz początki tzw. judaizmu rabinicznego. Sporo miejsca poświęca omówieniu Czwartej Księgi Ezdrasza (4 Ezd) i Apokalipsy syryjskiej Barucha (2 Bar).

W rozdziale jedenastym, *Żydowskie podstawy patrzenia na Chrystusa obecnie w Nowym Testamencie* (ss. 405-435), F. J. Murphy opisuje różne sposoby przedstawiania Chrystusa w literaturze nowotestamentalnej. Jezus jako nauczyciel Tory (Ewangelia Mateusza), jako Najwyższy Kapłan (List do Hebrajczyków) oraz jako eschatologiczny zwycięzca (Apokalipsa).

Książkę zamyka *Słownik terminów* (ss. 437-445), *Słownik osób* (ss. 447-451), *Spis nazw i tematów* (ss. 453-463) oraz *Spis starożytnych źródeł* (ss. 465-474). Należy również wspomnieć, że książka zawiera kilka map, każdy z rozdziałów rozpoczyna się wykazem literatury, a kończy podaniem wybranych pozycji bibliograficznych, które pozwalają na pogłębione studium danego zagadnienia.

Przedstawiona przez F. J. Murphy'ego prezentacja judaizmu z okresu Drugiej Świątyni jest przeprowadzona w sposób jasny, przejrzysty i prosty. Korzystanie przez niego ze źródeł jest wyczerpujące, chociaż nie da się zaprzeczyć, że są to głównie źródła biblijne, co przy akcentowaniu przez autora metody historycznej, przejawiającej się przede wszystkim w tym, że w jego książce na pierwszy plan wysuwają się wydarzenia historyczne, prowadzi do dość powierzchownej analizy zdarzeń. Co więcej, daje się zauważyć pewna tendencja do omijania kwestii problematycznych. Autor poprzestaje na bardzo uproszczonej argumentacji wielu spraw, zwłaszcza jeśli chodzi o kwestie, które nie są jednoznacznie interpretowane, nie przedstawia wszystkich opinii na dany temat, a zadowala się opinią uznaną przez niego samego za „główną tendencję” w ich interpretacji. Za przykład może tu posłużyć nieco kontrowersyjny podział na klasy społeczne w starożytnym Izraelu w rozdziale pierwszym czy też pogląd na temat judaizmu po zburzeniu świątyni, że rabini natychmiast po tym fakcie przejęli dominującą rolę w kształtowaniu ówczesnego judaizmu (rozd. 6). Poza tym wiele spraw zostało przedstawionych w spo-

sób bardzo tradycyjny i mało pogłębiony, chociażby klasyczny podział społeczny na pisarzy, faryzeuszów i saduceuszów, co oparte głównie na Nowym Testamencie nie do końca odzwierciedla złożoność tej problematyki.

Pomimo tych niedociągnięć, książka F. J. Murphy'go jest dobrym wprowadzeniem do tematyki okresu Drużej Świątyni, zwłaszcza dla początkujących, a bardziej zaawansowanym oferuje dalsze pogłębienie tematu, chociażby przez odsyłanie do bardziej fachowej literatury. Dzięki przejrzystemu układowi oraz bogactwu podjętej tematyki, praca ta może być traktowana jako dobry podręcznik, przedstawiający tło do lepszego zrozumienia życia i nauczania Jezusa.

ks. Marek Parchem, Rzym

Massimo CAPPUANI, Otto F. A. MEINARDUS, Marie-Hélène RUTSCHOWSCAYA, Gawdat GABRA (red.), *Christian Egypt. Coptic Art and Monuments Through Two Millennia*, The American University in Cairo Press, Cairo 2002, ss. 272.

Jedną z najważniejszych pamiątek pielgrzymowania w czerwcu 2004 r. po Egipcie stanowi ta książka, nabyta w starożytnym klasztorze św. Antoniego, nieopodal Morza Czerwonego, czyli tam, gdzie – przynajmniej teoretycznie – można się jej było najmniej spodziewać. Szukając w rozmaitych miejscach, od Aleksandrii przez Kair po Luksor, informacji na temat egipskiego chrześcijaństwa i chrześcijan można znaleźć opracowania popularne, adresowane do masowego turysty, którego zaciekawienie kulturą i religią Egiptu kończy się wraz z wejściem na pokład samolotu, którym wraca do domu. Spotkanie z religią i sztuką koptyjską utrudnia fakt, iż słynne Muzeum Koptyjskie w Kairze jest od pewnego czasu zamknięte z powodu szeroko zakrojonych prac renowacyjnych i konserwatorskich. Mają być zakończone do 2008 r., kiedy placówka będzie świętowała stulecie istnienia.

Książka stanowi rezultat żmudnej pracy zespołowej. Massimo C a p p u a n i jest inżynierem i badaczem, znawcą historii chrześcijańskich Kościołów wschodnich, autorem znaczącej, przetłumaczonej na cztery języki, publikacji na temat zamieszkiwanej przez greckich mnichów legendarnej góry Atos (1997). Jego wkład w opracowanie tej książki polega na gruntownym uwzględnieniu wyników badań archeologicznych i piśmiennictwa dotyczącego historii chrześcijaństwa koptyjskiego, uzupełnionych bogatą dokumentacją fotograficzną, planimetryczną i architektoniczną. Dr filozofii i teologii, Otto F. A. M e i n a r d u s, jest członkiem Instytutu Studiów Koptyjskich w Kairze oraz Niemieckiego Towarzystwa Archeologicznego, a także profesorem Uniwersytetu Amerykańskiego w Kairze i Kolegium Ateńskiego w stolicy